

**Karácsony Gergely: Az EU-csatlakozás
támogatottságának meghatározói Magyarországon**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Karácsony Gergely (2004) Az EU-csatlakozás
támogatottságának meghatározói Magyarországon:
in: *Társadalmi riport 2004*,
Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 456–470.

Az EU-csatlakozás támogatottságának meghatározói Magyarországon

Karácsony Gergely

1. Bevezetés

Magyarország 2004. május 1-jén hivatalosan is csatlakozott az Európai Unióhoz. Így másfél évtizeddel a gyökeres társadalmi, gazdasági és politikai változásokat hozó rendszerváltás után, bizonyos értelemben annak folytatásaként, a magyar lakosság újabb történelmi vízváltóhoz érkezett. A poszt-kommunista átmenetet meglehetősen ambivalensen kísérte végig a hazai közvélemény. A többség a folyamat vesztesének érezte magát és elutasította azoknak az elveknek a jelentős részét – mindenek előtt az állam gazdasági szerepvállalásával kapcsolatosakat –, amelyek mentén az végbement. Részben a nagyfokú társadalmi elégedetlenséggel is magyarázható, hogy Magyarországon még a térség többi országához képest is nagy volt a szavazatok változékonysága, és eddig egyik kormánykoalíció sem kapott bizalmat a választóktól arra, hogy újabb kormányzati ciklusban is irányíthassa az országot. Ennek ellenére a szavazók túlnyomó többsége soha sem kérdőjelezte meg azokat az alapvető célokat, amelyekben konszenzus volt a magyar elitcsoportok között. Így van ez az európai uniós csatlakozással is. Bár a választók közel 84%-a igennel voksolt a 2003 áprilisában megrendezett népszavazáson, az 1972 óta megtartott EU-referendumok között legalacsonyabbnak számító magyar választási részvétel arra utalhat, hogy a magyar társadalom kicsit félve vág bele az elitek által meghirdetett újabb „nagy átalakulásba” (Bozóki–Karácsony 2003).

Ebben a tanulmányban az EU-csatlakozás lakossági megítélésének alakulását mutatom be Magyarországon, igyekszem feltárni azokat az összetevőket, amelyek meghatározzák az ezzel kapcsolatos véleményeket. Előbb a belépés támogatásának időbeli alakulását ismertetem, majd bemutatok néhány adatot azzal kapcsolatban, hogy a közvélemény milyen változásokat remél és milyen változásoktól tart a csatlakozás következtében. Ez után regressziós modellek segítségével azt vizsgálom meg, hogy a választópolgárok társadalmi-demográfiai jellemzői és politikai attitűdjei miképpen határozzák meg az EU-csatlakozás megítélését és az azzal kapcsolatos várakozásokat. Ez utóbbi

elemzéshez mind a TÁRKI, mind a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet felméréseinek adatait használtam¹.

2. A csatlakozás támogatottságának időbeli alakulása

Az EU-csatlakozás támogatói mindvégig túlnyomó többségben voltak a magyar közvélemény körében. A teljes népességben belül az 1990-es évek közepe óta kétharmad körül ingadozott azoknak az aránya, akik igennel szavaztak volna a belépésre egy népszavazás alkalmával. Csak a valamilyen véleményt formálók és a választási részvételüket biztosra mondók válaszait figyelembe véve pedig nagyjából a népszavazás végeredményének megfelelő 80–85%-os támogatási arány volt a jellemző. Időbeli hullámzásról nem nagyon beszélhetünk, de az talán elmondható, hogy a népszavazáshoz közeledve inkább csökkent, mint nőtt a csatlakozáspártiak aránya. (1. táblázat)

1. táblázat. Az EU-csatlakozás támogatók aránya a TÁRKI és a Medián felméréseiben, 1996 és 2003 között (%)

Az adatfelvétel ideje	Teljes népesség		Választani tudó, „biztos” szavazók	
	TÁRKI	Medián	TÁRKI	Medián
1996. április	–	68	–	89
1999. április	–	82	–	93
1999. május	68	–	83	–
2000. május	68	–	84	–
2000. szeptember	64	–	78	–
2001. március	65	–	81	–
2001. április	–	75	–	91
2002. május	71	–	92	–
2002. június	–	76	–	89
2002. november	63	69	84	84
2002. december	60	63	80	80
2003. január	58	62	80	79
2003. február	59	65	78	81
2003. március	60	70	83	85

¹ A TÁRKI adatfelvételei 1500, a Medián által készítették 1200 fős mintán készültek, amelyek a legfontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők szerint jól reprezentálják a 18 éves és annál idősebb magyar lakosságot. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Gábor Andrásnak, a TÁRKI kutatójának, aki az adatokat és az általa készítette elemzéseket a rendelkezésemre bocsátotta.

Bár az eltérő kérdezéstechnika miatt a két intézet adatai csak részben összehasonlíthatóak, az a Medián és a TÁRKI adatsorából is látszik, hogy a legkevesebben 2003 elején, a népszavazási kampány megindulása előtti hónapokban voltak a belépés mellett. A kampány aztán újra növelte az EU-csatlakozás támogatóinak arányát, így a népszavazási eredmény végül nagyjából az elmúlt években mért támogatottsági arány átlagával egyezett meg.

A támogatottság 2003 év eleji visszaesésének a leginkább kézenfekvő magyarázata, hogy a belépés ügye részben a csatlakozási tárgyalások lezárulása, részben pedig a hazai belpolitikai erők tematizációs törekvése révén a magyar közélet vezető vitatémájává vált. A csatlakozás vezető témává válása a kormányoldal számára kedvező kommunikációs konstellációt alakított ki, hiszen a külpolitikai témák eleve szűkítik az ellenzék mozgásterét, és az év közepéig blokkolták a kormány számára kedvezőtlen gazdasági témák napirendre kerülését. Pedig éppen az ezt megelőző hónapokban kezdtek el megjelenni a média napirendjén a gyárbezárásokról és a növekvő munkanélküliségről szóló hírek, amelyekre a közvélemény nagyon érzékenyen reagált. A Fidesz az EU-csatlakozás témájában igyekezett alternatív álláspontot felmutatni, ez azonban nem növelte a párt népszerűségét, sőt, inkább ellenérzéseket szült. 2003 februárjában és márciusában csökkent a Fidesz támogatottsága – egészen addig, amíg a párt politikusai – ideiglenesen – fel nem hagytak az euroszeptikus retorikával².

Az, hogy az EU-tagság támogatottságát erősen befolyásolják a pártok tematizációs erőfeszítései, abból is látszik, hogy a népszavazási kampány nyomán meginduló felívelés csak az MSZP szavazók körében jelentkezett, a Fidesz táborában nem. Úgy tűnik azonban, hogy a népszavazás előtti időszakban a közéleti napirend szerkezetének megváltozása is legalább ekkora hatással volt a lakosság közvéleményének alakulására. A munkahelyek biztonsága volt az egyetlen olyan téma, amellyel kapcsolatban jelentősen romlottak a lakosság várakozásai a népszavazási kampányt megelőző időszakban. Miközben a Medián adatai szerint 2003. januárban a lakosság az élet szinte minden területén átlagosan négyszer nagyobb arányban várt romlás helyett javulást, addig azok száma, akik szerint a csatlakozás növeli a munkanélküliséget, ugyanannyi volt, mint azoké, akik ennek az ellenkezőjében bíztak. (2. táblázat) Ezért aztán nagyon valószínű, hogy az EU-hoz való csatlakozás támogatottságában januárban bekövetkezett mélypont a média vezető hírek között szereplő gyárbezárásoknak is betudható, mint ahogy a belépéspártiak arányá-

² Részletesen lásd erről a Medián napirend elemzését.
http://www.median.hu/kutatasok/szemle2003/Havi_szemle_0306.pdf

nak újbóli növekedése is összefügghetett azzal, hogy a lakosságot sokkoló gazdasági témák – ideiglenesen – lekerültek a napirendről.

2. táblázat. „Hogyan fog változni az EU-csatlakozás hatására ...?” – az említések aránya, 1999–2003 (%)

	Romlik				Javul			
	1999. ápr.	2001. ápr.	2003. jan.	2003. márc.	1999. ápr.	2001. ápr.	2003. jan.	2003. márc.
Egészségügyi ellátás	5	3	7	5	63	57	53	59
Közbiztonság	16	16	17	12	33	40	41	43
Jogbiztonság	5	5	6	5	56	47	46	55
Hivatali ügyintézés	5	3	5	5	49	46	43	43
A munkahelyek biztonsága	20	22	27	24	40	35	27	30
Saját munkahely biztonsága	11	9	14	11	40	19	19	23
Munkakörülmények	5	6	7	8	62	53	50	52
Saját munkakörülmények	5	5	6	6	50	27	27	32
Fizetések	5	4	9	6	50	27	27	32
Személyes jövedelem	6	4	10	7	51	52	44	46
Közélet tisztasága	7	7	7	8	45	38	35	40

Forrás: Medián adatfelvételek

Joggal feltételezhetjük, hogy a közvélemény számára a munkaerőpiac, az árak és a bérek alakulása a legfontosabb kérdés az EU-csatlakozás megítélésakor – hiszen ezek az utilitarista megfontolások a legerősebb meghatározói az európai integráció megítélésének a jelenlegi tagállamok esetében is (Gabel 1998). Mégis azt látjuk, hogy éppen ezeken a területeken jellemző kevésbé az optimizmus a magyar közvéleményre. (3. táblázat) Igaz ugyan, hogy a többség a bérek és általában a jövedelmek növekedését várja az EU-csatlakozástól, ám sokkal kevésbé, mint ahogy az árak emelkedésétől tartanak – legyen szó akár a tömegközlekedésről, akár a föld- vagy az energiaárakról. Jóval egyöntetűbb a lakosság optimizmusa az egészségügyi ellátás, a közbiztonság, a közélet tisztasága vagy a jogbiztonság európaibbá válásának tekintetében. Mindez újra alátámasztja azt a tételt, hogy a magyarok annál inkább fűznek pozitív várakozásokat a belépéshez, minél inkább az ország jövőjéről van szó, és nem a személyes életkörülményeik alakulásáról.

3. táblázat. „Hogyan alakul(nak) az EU-csatlakozást követően a ...?” – az érvényes válaszok megoszlása, 2003. március (%)

	Érezhetően nő	Nem változik	Érezhetően csökken	Nem tudja
Tömegközlekedés ára	71	12	2	14
Föld ára	68	10	5	17
Tb-járulék	28	29	12	31
Szja	26	28	17	29
Munkanélküliség	47	24	15	13
Energiaárak	77	11	3	9
Élelmiszerárak	66	20	6	9
Bérek	36	42	10	12

Forrás: TÁRKI

3. Kik és miért vannak a belépés mellett?

Az európai integráció lakossági megítélését a „régii” EU-tagállamokban hosszú évtizedek óta vizsgálják a kutatók.³ A legtöbb empirikus alátámasztást talán az az elméleti feltételezés kapta, amely szerint az EU-tagság támogatását leginkább az utilitarista megfontolásokkal és azok mögött meghúzódó társadalmi erőforrásokkal lehet magyarázni. Azok a választópolgárok, akik iskolai végzettségük, humán tőkéjük, az országhatárokhoz való közelségük vagy jövedelmi viszonyaik alapján hasznot húzhatnak az európai integrációból, azok sokkal inkább támogatják is azt. Más kutatások arra hívták fel a figyelmet, hogy azok a választók, akikre a kognitív mobilizáció magas szintje jellemző – akik képesek arra, hogy önállóan állást foglaljanak közéleti ügyekben –, azok jobban képesek megérteni az olyan absztrakt intézmények működését is, mint amilyen az Európai Unió, ezért nagy arányban támogatják is azt. Vannak ugyanakkor olyan elméleti megközelítések, amelyek a EU-tagság támogatását különböző politikai attitűdökkel magyarázzák. Vagy azt feltételezik, hogy az Unió elfogadása bizonyos politikai értékválasztásokból következik, vagy abból indulnak ki, hogy a választók átveszik az általuk kedvelt párt álláspontját az EU-csatlakozással kapcsolatban, vagy pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy mindezeketől a tényezőktől függetlenül a kormányon lévő pártok szavazói inkább támogatják az EU-tagságot, talán éppen azért, mert az egyes országokat főleg a kormányon lévők képviselik az Európai

³ Az elméleti megközelítések összefoglaláshoz és empirikus elemzéséhez lásd Gabel (1998).

Unióban. A nemzetközi vizsgálatok eredményei szerint az egyes magyarzó modellek ereje különböző az EU eredeti hat tagországában és a később csatlakozók körében: a régi tagállamok polgárainál inkább a haszonelvű megfontolások dominálnak, míg az új tagországokban – különösen a belépést követő első időszakban – erősebb a politikai tényezők szerepe.

Magyarország vonatkozásában természetesen ezeket az elméleti megfontolásokat nem alkalmazhatjuk közvetlenül. Nem is elsősorban azért, mert a régió más országaihoz hasonlóan a csatlakozás nálunk is a posztkommunista átmenet folytatásaként értelmeződik (Tucker–Pacek–Berinsky 2002), hanem egyszerűen azért, mert a magyar lakosságnak nem volt alkalma előre „kipróbálni”, hogy milyen ez élet az Európai Unión belül. Így, ha az emberek véleményét befolyásolhatják is a haszonelvű megfontolások, azok legfeljebb a belépéshez kapcsolódó várakozásokban mutatkozhatnak meg. Fontos összetevője lehet a közvélemény formálódásának, hogy a nagyobb támogatottságú politikai pártok között éppen a népszavazást megelőző időszakban éleződött ki a különbség az EU-tagság megítélését illetően. Bár Orbán Viktor miniszterelnökként is tett az Uniót bíráló kijelentéseket (Kopecky–Mudde 2002: 308), a Fidesz álláspontja inkább a 2002-es választási vereség után távolodott el az „eurofil” pártokétól (Fölsz–Tóka 2004).

Az EU-csatlakozás oksági magyarázatok abból indultam ki, hogy a szavazók véleményformálását az utilitarista megfontolások és a politikai attitűdök nagyjából egyforma arányban befolyásolják, és mivel ezeket viszont a különböző társadalmi-demográfiai jellemzők különböző mértékben és különböző előjellel határozzák meg, ez utóbbiak közvetlenül csak kis mértékben magyarázzák a belépéssel kapcsolatos attitűdöket. Ugyanakkor nem feltételeztem azt, hogy az utilitarista várakozások és csatlakozás támogatottsága között egyértelmű oksági kapcsolat állna fenn. Mivel a magyar közvéleménynek eleve nem lehetnek tapasztalatai az EU-tagságból származó materiális előnyökről és hátrányokról, ezért ugyan olyan joggal feltételezhetjük azt, a várakozások a csatlakozással kapcsolatos általános meggyőződések projekciói, mint azt, hogy ezek a várakozások határozzák meg a belépés támogatását (hasonló érvelés tartalmaz: Fölsz–Tóka 2004). A politikai attitűdöket viszont egyértelműen a csatlakozás magyarzó változójaként kezeltem. A kérdés csak az, hogy pontosan miben is áll az a hatás, amit a politikai preferenciák gyakorolnak a belépés támogatására. A korábbi kutatások azt mutatták, hogy a mindenkori kormánypárti szavazók a jelenlegi tagállamokban és Magyarországon is nagyobb arányban támogatták az európai integrációt, mint az ellenzékiek. Ugyanakkor azt is feltételezhetjük, hogy a belépést övező politikai viták hevesége felerősítheti az egyes szavazótáborok közötti különbségeket. Ezen túl abból a feltételezésből, hogy az EU-tagsághoz kötődő várako-

zások és belépés támogatása között két irányú oksági kapcsolat áll fenn, az is következik, hogy a politikai vélemények a csatlakozáshoz kötődő utilitarista várakozásokra is hatással lehetnek. A választói döntések motivációit minden esetben erőteljesen meghatározza a választókra jellemző tájékozottsági szint. Ez különösen így lehet az EU-tagság támogatása esetében, hiszen erről a szavazóknak csak közvetett információkon alapuló feltételezéseik lehetnek. Mivel azt a kézenfekvő hipotézist, hogy a belépéssel kapcsolatos tájékozottsági szint pozitív irányú összefüggést mutat az EU-csatlakozás támogatásával egy korábbi vizsgálat már alátámasztotta (Lengyel–Blaskó 2002), ezért ebben az elemzésben én inkább abból a feltételezésből indultam ki, hogy a különböző informáltságú szavazók másféleképpen formálnak véleményt a belépéssel járó materiális következményekről.

Vegyük tehát sorra, hogy milyen empirikusan tesztelhető hipotézisek származnak a fenti feltételezésekből. Az *átpolitizáltság* hipotézise szerint a választók politikai attitűdje nagyobb mértékben határozza meg a belépés támogatását, mint azok társadalmi-demográfiai jellemzői. Amíg a választók nem tudhatják pontosan, hogy mivel is jár számukra a belépés, addig annak elfogadása vagy elutasítása sokkal inkább politikai vélemény kérdése, mint a társadalmi-demográfiai ismérveken alapuló mérlegelésé. Ugyanakkor a *politikai elégedettség* hipotézise azt is feltételezi, hogy a politikai vélemények közül elsősorban az aktuális kormánnyal való elégedettség határozza meg a belépés támogatottságát. Azok, akik úgy érzik, hogy a hatalmon lévők jó irányba viszik az országot, azok inkább állnak a belépés pártjára, míg a kormánnyal elégedetlenek véleménye kivétel az európai integráció megítélésére is. Ezt a feltételezést árnyalja az *ideológiai viták* hipotézise: ez abból indul ki, hogy az EU-ba való belépés ügyében a pártok között meglévő ideológia különbségek növekedésével nőnek a szavazótáborok közötti ideológiai különbségek is. A *projektív várakozások* hipotézise szerint azoknál a választóknál, akik az átlagnál kevésbé tájékozottak az EU-csatlakozást illetően, elsősorban a kormánnyal való elégedettség, valamint a személyes elégedettséget leginkább meghatározó jövedelmi helyzet van hatással az utilitarista várakozásokra. Ezzel szemben a *racionális várakozások* hipotézise szerint a belépéssel kapcsolatban tájékozottabb válaszadók közül azokban élnek inkább pozitív gazdasági várakozások, akiknek a munkaerő-piaci helyzete, kulturális tőkéje vagy az életkora azt – legalábbis a legjobb tudomásunk szerint – valóban igazolja.

4. A többváltozós elemzés eredményei

A hipotézisek vizsgálatához regresszió-számításokat végeztem. A modellek egy részében az EU-tagság támogatását kifejező egyszerű attitűdkérdés,⁴ másik részében pedig a csatlakozáshoz kötődő gazdasági természetű várakozásokat kifejező index volt a függő változó⁵. A belépés támogatottságát vizsgáló számításokat a 2001-ben és a 2003-ban felvette adatokon is elvégeztem, a várakozásokkal kapcsolatos elemzést azonban csak a 2003-as adatokon, mert a korábbi kutatás kérdőíve nem tartalmazta a várakozásokkal kapcsolatos hipotézisek vizsgálatához szükséges kérdéseket. A kérdezett tájékozottsági szintjét az EU jelenlegi tagállamaira vonatkozó kérdések segítségével mértem.⁶ A belépés támogatását vizsgáló modellekben (mind a 2001-es, mind a 2003-as modellek esetében) először a kérdezett társadalmi-demográfiai változóit szerepeltettem a független változók között, majd a második modellben ezt kiegészítettem a pártpreferencia változókkal. Végül a harmadik modell az aktuális kormány teljesítményének megítélését kifejező attitűdkérdéssel,⁷ illetve a válaszadó bal-jobb önbesorolását kifejező változóval bővült,⁸ amely a szavazók ideológiai beállítódását volt hivatott mérni. Természetesen az, hogy valaki baloldalinak vagy jobboldalinak tartja önmagát, az nem csak politikai értékválasztásaitól függ, viszont a rendelkezésre álló változók közül ez a legalkalmasabb a politikai értékorientációk mérésére.

⁴ A kérdőívben feltett kérdés a következőképpen hangzott: „Azt, hogy Magyarország a közeljövőben az Európai Unió tagjává váljon, Ön teljes mértékben támogatja, inkább támogatja, inkább ellenzi vagy nagyon ellenzi?”

⁵ Az említett index azt fejezte ki, hogy a kérdezett szerint a csatlakozás hatására romlik, javul vagy nem változik majd a saját munkahelyének biztonsága, a munkakörülményei, illetve a személyes jövedelme. A romlik válasz -1-re a javul választ 1-re a nem változik választ nullára kódoltam, majd a változókat összeadtam. A kapott index átlaga 0,7 volt.

⁶ A felvétel során először azt kérdezték meg a lakosságtól, hogy hány tagállama van az EU-nak, majd felsoroltak hat európai országot, és megkérdezték, hogy az adott ország tagja-e a szervezetnek. A hat ország között két „kakukktójás” volt, Svájc és Norvégia. A helyes válaszok alapján egy egyszerű additív indexet készítettem, amely 0-tól 7-ig terjedt, melynek átlaga 3,8 volt. A skálán négy pontot elérők mintegy az összes megkérdezett felét tették ki, így a mintát eszerint osztottam két részre: az átlagnál tájékozottabbakra és az annál kevésbé tájékozottakra. (Lásd *M3. táblázat.*)

⁷ Az eredeti kérdés a következőképpen hangzott: „Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a...-kormány a hivatalba lépése óta, nagyon jó, jó, gyenge vagy nagyon gyenge teljesítményt?”

⁸ A válaszadóknak egy 7-fokú skálán kellett elhelyezniük magukat, ahol az 1-es érték volt a baloldalt, a 7-es a jobboldalt jelentette.

ÁTPOLITIZÁLTSAÉG HIPOTÉZIS

A csatlakozás támogatását magyarázó első, csak társadalmi-demográfiai változókat tartalmazó modell 2001-ben (lásd a *Melléklet M1. táblázatát*) meglehetősen szerény mértékben képes magyarázni a függő változót (a korrigált R^2 értéke 0,03), a szignifikáns hatások többsége azonban a politikai attitűdváltozók bevonása után sem veszíti el a magyarázóerejét: a legalább szakmunkásképzőt végzettek, a rutin szellemiek, az egyetemi és főiskolai hallgatók, az átlagnál magasabb jövedelemmel rendelkezők, valamint – bármielyen meglepő legyen is – a nyugdíjasok és a szakképzetlen fizikai munkások a politikai meggyőződésüktől függetlenül is inkább támogatták az ország EU-csatlakozását. Ezzel szemben a mezőgazdasági ágazatban dolgozók esetében negatív irányú összefüggést találunk. A pártpreferencia változók bevonása jelentősen növeli a modell magyarázó erejét, az újabb politikai attitűdök beemelése azonban már nem igazán. Nem támasztják alá egyértelműen az átpolitizáltság hipotézisét a 2003-as adatok sem: bár a politikai változók bevonása után ez esetben is jelentősen nő a modell magyarázó ereje. A szignifikáns társadalmi-demográfiai változók közül a politikai attitűdök csak az életkor hatását „ütik ki”, a településtípusát csökkentik, az iskolai végzettség markáns hatása viszont megmarad, mint ahogy a szakképzetlen fizikaiak (a 2001-ben tapasztaltakkal ellentétben) és a vállalkozók is a politikai attitűdjeiktől függetlenül inkább ellene vannak a belépésnek.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy az átpolitizáltság hipotézise nem nyert egyértelmű alátámasztást: bár a politikai preferenciák jobban magyarázzák a csatlakozás-pártiságot, mint sok társadalmi-demográfiai jellemző, ám az iskolai végzettség hatása legalább ennyire erőteljes volt 2001-ben és 2003-ban is.

POLITIKAI ELÉGEDETTSÉG HIPOTÉZISE

A politikai elégedettség hipotézisét nagyobb mértékben támasztják alá az adatok, különösen a közvetlenül a népszavazást megelőző időszakból valók. 2001-ben a kormány teljesítményével való elégedettség szignifikánsan magyarázta a függő változót, és a hipotézisnek megfelelően csökkentette a Fideszre szavazás és növelte az MSZP-re szavazás magyarázó erejét. (*M1. táblázat, 1. modell*) A kormánnyal való elégedettség hatását kiszűrve a két nagy párt szavazói nagyjából egyforma mértékben támogatták a belépést, ami arra utal, hogy a *mainstream* politikai erők támogatása – a politikai elégedettség hatását kiszűrve – a csatlakozás igenlésével jár együtt. 2003-ban viszont az újabb politikai attitűdök bevonása után megszűnik az MSZP-szavazók erőtel-

jes EU-pártisága, míg a Fideszre szavazás csak ebben a modellben szignifikáns⁹. (*M2. táblázat, 2. modell*)

IDEOLÓGIAI VITÁK HIPOTÉZISE

A 2003-as harmadik modellben a bal-jobb önbesorolás a legerősebben magyarázó politikai változó, pedig ez két évvel ez előtt még nem gyakorolt szignifikáns hatást. (*M1. és M2. táblázat, 3. modell*) Tekintettel arra, hogy a csatlakozáshoz közeledve éleződtek ki igazán a politikai pártok EU-csatlakozással kapcsolatos felfogásában meglévő különbségek – a Fidesz ekkor távolodott el leginkább a fő politikai aktorokat korábban jellemző konszenzustól – ez a változás minden bizonnyal a pártok közötti ideológiai vitáknak volt köszönhető: az erre vonatkozó hipotézist tehát egyértelműen alá támasztják a regressziós modellek adatai.

PROJEKTÍV VÁRAKOZÁSOK

Az átlagnál kevésbé informált választók körében a kormánnyal való elégedettség növeli a leginkább a csatlakozáshoz kötődő várakozások és pozitív hatással van ezekre a háztartásban egy főre jutó jövedelem nagysága is. (*M3. táblázat*) A projektív várakozások hipotézise tehát úgy tűnik igaz, bár a jövedelmen kívül más társadalmi-demográfiai változók is markáns hatást gyakorolnak a várakozásokra. A mezőgazdasági aktivitás például a csatlakozás támogatottsága ellen hat, míg az átlagnál kevésbé tájékozott vállalkozók a többiekénél inkább remélik azt, hogy az ország csatlakozásának hatására javulni fognak az anyagi körülményeik.

RACIONÁLIS VÁRAKOZÁSOK HIPOTÉZISE

Különösen szembeűnő, hogy az EU-val kapcsolatban az átlagnál tájékozotabb választók körében a teljes lakossághoz képest mennyire eltérő magyarázó ereje van az egyes változóknak. (*M3. táblázat*) A politikai attitűdök ebben a körben semmilyen hatást nem gyakorolnak, míg a foglalkozási státusz és az életkor hatása igen erőteljes: az idősebbek jóval kevésbé, a szellemi foglalkozásúak jóval inkább várnak a belépéstől „kézzelfogható” pozitív változásokat. A tájékozottak között a munkanélküliek is a munkakörülményük és a jövedelmük javulását várják – a helyzet rosszabbodását persze már is igazán valószínűsíthetnék. A legszembeűnőbb az, hogy míg az átlagnál kevésbé informáltakhoz tartozó vállalkozókban – akik természetesen több-

⁹ Ez igaz akkor is, ha a pártpreferenciák után csak a kormánnyal való elégedettség szerepel a modellben, a bal-jobb beállítódás pedig nem.

ségében önfoglalkoztatók és mikroállalkozást vezetőik lehetnek – optimista várakozások élnek, addig az informáltabb társaik nem sok jót várnak a csatlakozástól. Ugyanakkor az informáltabb mezőgazdasági dolgozók esetében eltűnnek a kevésbé tájékozottakra jellemző negatív előérzetek. A tájékozottság tehát élesebbé teszi a csatlakozással járó rétegspecifikus változások percepcióját, ám ez önmagában és a lakosság összességében nem feltétlenül befolyásolja a várakozások megítélését.

5. Összegzés és kitekintés

Az, hogy a magyar lakosság túlnyomó többsége támogatja az ország európai integrációját – mint láthattuk – jelentős részben a választók politikai meggyőződéséből adódik. A csatlakozással járó előnyök és hátrányok mérlegelése a szavazók egy jelentős részénél szintén a politikai preferenciákból következik. Azok a választók, akik keveset tudnak az Európai Unióról, azok az aktuális politikai közhangulatuk alapján alkotnak véleményt a csatlakozás leginkább „földhözragadt” következményeiről is, a jelenlegi belpolitikai helyzetről alkotott véleményüket használják „kognitív mankóként” a integráció hatásainak megítélésére. Eddig tehát a politikai vélemények határozták meg inkább az EU-val kapcsolatos véleményeket. Könnyen lehet azonban, hogy a közeljövőben megfordul a két attitűd közötti oksági kapcsolat.¹⁰ A hazai bal- és jobboldal közötti, az európai integrációról szóló viták bizonyos értelemben így is új fejezetet hoztak a magyar politikában. Korábban ugyanis a pártok és a választók ideológiai preferenciáit vizsgálva azt tapasztalhattuk, hogy a választói döntéseket releváns mértékben meghatározó ideológiai célokat a jobboldali pártok támogatták inkább, míg a hazai baloldali ideológiai tartalma – a választók szintjén mindenképpen – a jobboldal által képviselt ideológiai célok elutasítását jelentette (Karácsony 2003). Mára az EU-csatlakozás megítélésében szignifikáns ideológiai különbség alakult ki a baloldali és a jobboldali szavazók között, így az integráció vált az első olyan releváns ideológikus céllá, amit a baloldali pártok és szavazók inkább támogatnak, mint a jobboldaliak.

Magyarország EU-tagságának életbe lépésével egyrészt előbb-utóbb jelentősen nőni fog a társadalom tájékozottsága az EU-ról, másrészt a választók közvetlenül tapasztalhatják meg azokat a társadalmi és gazdasági folyamatokat, amelyekről korábban csak – megalapozott vagy kevésbé megalapozott – várakozásokat fogalmazhattak meg. Az integrációról a közvélemény nyil-

¹⁰ Szintén ezt a felvetést fogalmazta meg Tucker–Pacek–Berinsky (2002).

vánvalóan határozottabb véleményt tud majd formálni az Unión belülről, mint kívülről. Így mivel az EU-csatlakozás a politikai napirenden a jelenlegi kormányoldal szimbolikus fennhatósága alá került, a tagság megítélésének változása erőteljesen visszahat a kormány, és a kormánypártok népszerűségére.

IRODALOM

- Bozóki A. – Karácsony G. 2003: Membership without belonging? Hungary into the European Union: A historic step passively approved. *Central European Political Science Review*, Vol. 4, No. 13: 21–41.
- Fölsz, A. – G. Tóka 2004: The dynamics of public opinion about the European Union in Hungary. Paper prepared for presentation at the conference on „Public opinion about the European Union in Central Europe” in Bloomington, Indiana, 2–4 April, 2004.
- Gabel, M. 1998: Public support for European integration: An empirical test of five theories. *Journal of Politics*, Vol. 60, No. 2. 333–354.
- Karácsony G. 2003: A választói magatartás trendjei. In: Kurtán S. – Sándor P. – Vass L. szerk.: *Magyarország politikai évkönyve 2003*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*. 1509–1540. p.
- Kopecky, P. – Mudde, C. 2002: The two sides of euroscepticism. Party positions on European integration in East Central Europe. *European Union Politics*, Vol. 3, No. 3, 297–325. p.
- Lengyel Gy. – Blaskó Zs. 2002: Kik félnek az európai integrációtól? In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovics Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2002*. Budapest: TÁRKI, 404–420. p.
- Tucker, J. A. – A. C. Pacek – A. J. Berinsky 2002: Transitional winners and losers: attitudes toward EU membership in post-communist countries. *American Journal of Political Science*, Vol. 46, No. 3, 557–571. p.

Melléklet

M1. táblázat. Lineáris regressziós modellek az EU-csatlakozás támogatásának magyarázatára, 2001. április (béta-együtthatók)

	1. modell	2. modell	3. modell
Férfi	-0,021	-0,041	-0,041
Életkor			
30–39 éves	-0,095***	-0,077**	-0,076**
40–49 éves	-0,046	-0,028	-0,026
50–59 éves	-0,047	-0,032	-0,023
60 év idősebb	-0,085	-0,074	-0,072
Településtípus			
Budapest	-0,001	-0,001	-0,001
Vidéki város	0,008	0,006	0,007
Iskolai végzettség			
Befejezett 8 általános	0,093*	0,068	0,072
Szakmunkásképző	0,156***	0,125**	0,126**
Érettségi	0,127**	0,099*	0,099*
Diploma	0,128***	0,119**	0,118**
Gazdasági aktivitás és foglalkozás (ref.: egyéb inaktív)			
Nyugdíjas	0,116*	0,124*	0,119*
Munkanélküli	0,023	0,034	0,038
Tanuló	0,097***	0,109***	0,108***
Vállalkozó	-0,036	-0,031	-0,038
Vezető, értelmiségi	0,078	0,074	0,070
Egyéb szellemi	0,073*	0,079**	0,081**
Szakképzett fizikai	0,077	0,081	0,087
Szakképzetlen fizikai	0,092**	0,096**	0,101**
Mezőgazdaságban dolgozó	-0,089***	-0,084***	-0,089***
Egy főre jutó jövedelem	0,078***	0,070**	0,065**
Pártpreferencia			
Fidesz-szavazó		0,145***	0,128***
MDF-szavazó		0,046	0,046
MIÉP-szavazó		-0,084***	-0,080***
MSZP-szavazó		0,097***	0,111***
SZDSZ-szavazó		0,015	0,024
Elégedettség a kormánnyal			0,096***
Bal-jobb önbesorolás			-0,044
<i>Korrigált R²</i>	<i>0,03</i>	<i>0,06</i>	<i>0,07</i>

Forrás: Medián

Megjegyzés: ***: 0,01-es szinten, **: 0,05-ös szinten, *: 0,1-es szinten szignifikáns.

Referencia-kategóriák: nem: nők; életkor: 30-évnél fiatalabbak; településtípus: falusiak; iskolai végzettség: 0–7 osztályt végzettek; gazdasági aktivitás: egyéb inaktívak, nem dolgozik mezőgazdaságban; pártpreferencia: egyéb párt vagy nincs pártpreferenciája.

M2. táblázat. Lineáris regressziós modellek az EU-csatlakozás támogatásának magyarázatára, 2003. március (béta-együtthatók)

	1. modell	2. modell	3. modell
Férfi	-0,031	-0,028	-0,053
Életkor			
30–39 éves	-0,003	-0,012	-0,015
40–49 éves	0,102**	0,073*	0,063
50–59 éves	0,085*	0,054	0,054
60 év idősebb	0,032*	-0,015	-0,017
Településtípus			
Budapest	0,076**	0,071*	0,055
Vidéki város	0,093**	0,081**	0,063*
Iskolai végzettség			
Befejezett 8 általános	0,086	0,085	0,085
Szakmunkásképző	0,121**	0,117**	0,116*
Érettségi	0,182***	0,158***	0,178***
Diploma	0,165***	0,158***	0,158***
Gazdasági aktivitás és foglalkozás			
Nyugdíjas	0,040	0,074	0,050
Munkanélküli	0,013	0,017	0,016
Tanuló	0,078**	0,079**	0,076**
Vállalkozó	-0,058*	-0,061*	-0,076**
Vezető, értelmiségi	-0,004	0,008	-0,014
Egyéb szellemi	0,034	0,049	0,042
Szakképzett fizikai	-0,037	-0,015	-0,019
Szakképzetlen fizikai	-0,121***	-0,099**	-0,125***
Mezőgazdaságban dolgozó	-0,028	-0,026	-0,003
Egy főre jutó jövedelem	0,059	0,042	0,029
Pártpreferencia			
Fidesz-szavazó		0,014	0,091**
MDF-szavazó		0,058*	0,034
MIÉP-szavazó		-0,056*	-0,041
MSZP-szavazó		0,199***	0,063
SZDSZ-szavazó		0,099***	0,060**
Elégedettség a kormánnyal			0,166***
Bal-jobb önbesorolás			-0,170***
<i>Korrigált R²</i>	<i>0,08</i>	<i>0,12</i>	<i>0,17</i>

Forrás: Medián

Megjegyzés: ***: 0,01-es szinten, **: 0,05-ös szinten, *: 0,1-es szinten szignifikáns.

Referencia-kategóriák: nem: nők; életkor: 30-évnél fiatalabbak; településtípus: falusiak; iskolai végzettség: 0–7 osztályt végzettek; gazdasági aktivitás: egyéb inaktívak, nem dolgozik mezőgazdaságban; pártpreferencia: egyéb párt vagy nincs pártpreferenciája.

M3. táblázat. Lineáris regressziós modellek az EU-csatlakozással kapcsolatos pozitív gazdasági várakozások magyarázatára, 2003 (béta-együtthatók)

	1. modell összes megkérdezett	2. modell az átlagnál kevésbé informáltak	3. modell az átlagnál informáltabbak
Férfi	-0,020	-0,038	-0,003
Életkor			
30–39 éves	-0,012	0,015	-0,048
40–49 éves	-0,068	-0,076	-0,118*
50–59 éves	-0,075*	-0,054	-0,159**
60 év idősebb	-0,156**	-0,147*	-0,220**
Településtípus			
Budapest	-0,009	-0,031	0,020
Vidéki város	0,113**	0,123**	0,052
Iskolai végzettség			
Befejezett 8 általános	-0,006	-0,009	-0,067
Szakmunkásképző	0,001	0,023	-0,087
Érettségi	0,036	0,066	-0,116
Diploma	0,018	0,014	-0,120
Gazdasági aktivitás és foglalkozás			
Nyugdíjas	-0,048	-0,072	0,036
Munkanélküli	0,021	-0,038	0,153*
Tanuló	0,111***	0,055	0,188**
Vállalkozó	-0,080**	0,085**	-0,287***
Vezető, értelmiségi	0,017	-0,092*	0,190**
Egyéb szellemi	0,056	-0,007	0,161**
Szakképzett fizikai	0,049	-0,019	0,150*
Szakképzetlen fizikai	0,058	0,096*	0,017
Mezőgazdaságban dolgozó	-0,082**	-0,185***	0,006
Egy főre jutó jövedelem	0,084**	0,113**	0,096
Pártpreferencia			
Fidesz-szavazó	0,107	0,067	0,114
MDF-szavazó	0,005	0,022	-0,004
MIÉP-szavazó	-0,023	0,021	-0,092
MSZP-szavazó	0,022	0,020	-0,009
SZDSZ-szavazó	-0,039	-0,027	-0,070
Elégedettség a kormánnyal	0,170***	0,175***	0,074
Bal-jobb önbesorolás	-0,077*	-0,070	-0,111
<i>Korrigált R²</i>	<i>0,08</i>	<i>0,13</i>	<i>0,17</i>

Forrás: Medián

Megjegyzés: ***: 0,01-es szinten, **: 0,05-ös szinten, *: 0,1-es szinten szignifikáns.

Referencia-kategóriák: nem: nők; életkor: 30-évnél fiatalabbak; településtípus: falusiak; iskolai végzettség: 0–7 osztályt végzettek; gazdasági aktivitás: egyéb inaktívak, nem dolgozik mezőgazdaságban; pártpreferencia: egyéb párt vagy nincs pártpreferenciája.